

URZĄD OMBUDSMANA W MAKAU

Instytucja ombudsmana zajmuje istotne miejsce pośród organów odpowiedzialnych za ochronę praw człowieka w państwach, które charakteryzują się wysokim stopniem rozwoju demokracji. Pierwotnie pojęcie to zostało zaczerpnięte z języka szwedzkiego, w którym było synonimem przedstawiciela, agenta, tudzież prawnika. Innymi słowy, funkcja tej osoby sprowadzała się do dbania o szeroko pojęte interesy drugiej strony. Współcześnie termin ten jest utożsamiany z organem państwowym, którego rola polega na podejmowaniu działań przeciwdziałających jakimkolwiek naruszeniom praw jednostek bądź ich ograniczeniom. W związku z tak określoną funkcją ombudsmana jest on uprawniony do podejmowania stosownych działań, które mają na celu badanie naruszeń występujących w relacji pomiędzy jednostką a państwem. Podejmuje on więc działania kontrolne w stosunku do organów administracji państwowej¹.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie podstaw prawnych funkcjonowania ombudsmana w Specjalnym Regionie Administracyjnym Makau oraz wskazanie aspektów praktycznych działalności tego organu. Analiza została przeprowadzona na bazie raportów przygotowanych przez władze regionu, niezależne organizacje, jak również ciała traktatowe działające w ramach Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka. Przedstawiona sytuacja w zakresie poszanowania praw człowieka dotyczy lat 2012–2016.

Zasada „jeden kraj – dwa systemy”

W Makau występuje odmienny system prawny niż w Chinach kontynentalnych. Stało się to możliwe na mocy aktów prawnych tworzących specjalne regiony administracyjne (SAR). Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej w art. 31 przewiduje możliwość tworzenia w razie potrzeby takich regionów. Zasady funkcjonowania specjalnych regionów administracyjnych, a także ich ustrój muszą być określone na

¹ A. Deryng, *Prawo do wystąpienia z wnioskiem do Rzecznika Praw Obywatelskich* [w:] *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, red. M. Jabłoński, Wrocław 2014, s. 855. W niniejszym artykule będę zamiennie stosować pojęcia ombudsman i rzecznik praw obywatelskich.

podstawie ustawy uchwalonej przez chiński parlament – Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych².

Ideą leżącą u podstaw powstania specjalnych regionów administracyjnych było umożliwienie, aby obszary te, wcześniej skolonizowane przez Europejczyków (w odniesieniu do Hongkongu³ kolonizatorami byli Brytyjczycy, natomiast w przypadku Makau – Portugalczycy), utrzymały dotychczas funkcjonujący system kapitalistyczny. Jak wskazuje Zhou Yezhong, pierwsze postulaty dotyczące koncepcji „jeden kraj, dwa systemy” (*yi guo liang zhi* 一国两制) były wysuwane przez Mao Zedonga⁴ i Zhou Enlaia⁵. Zarys tej idei został nakreślony przez Ye Jianyinga⁶, natomiast ostateczny kształt oraz zdefiniowanie samego pojęcia są dziełem Deng Xiaopinga⁷. Należy zauważyć, że koncepcja przyniosła wiele korzyści. Stała się ona

² *Konstytucja Chińskiej Republiki Ludowej*, przeł. Wu Lan, M. Dargas, Gdańsk 2012, s. 30.

³ Hongkong powrócił do Chin kontynentalnych 1 lipca 1997 r. Najwyższym aktem prawnym jest ustawa zasadnicza Specjalnego Regionu Administracyjnego Hongkongu (tzw. *Basic Law*). Szerzej zob. J. Rowiński, W. Jakóbiec, *System konstytucyjny i przedstawicielski Specjalnego Administracyjnego Regionu ChRL Hongkongu*, Warszawa 2012.

⁴ Mao Zedong był nie tylko chińskim działaczem politycznym, ale również przywódcą Komunistycznej Partii Chin (KPCh). Począwszy od 1945 do 1954 r., pełnił funkcję przewodniczącego Centralnego Rządu Ludowego, który należał w tamtym okresie do naczelných organów władzy. W latach 1955–1959 był przewodniczącym Chińskiej Republiki Ludowej. Powszechnie Mao jest uważany za autora dwóch masowych kampanii. Pierwsza, o charakterze gospodarczym, jest określana terminem „Wielki Skok”. Miała ona na celu przyspieszenie produkcji przemysłowej, a także rolnej. Druga zaś kampania – polityczna – jest znana pod pojęciem „rewolucji kulturalnej”. Od nazwiska przewodniczącego Mao pochodzi także termin maoizm oznaczający nie tylko ideologię, lecz również metodologię rewolucji. Stanowi on przyjęty i dostosowany do chińskich uwarunkowań marksizm-leninizm. Szerzej zob. hasła *Mao Zedong* i *Wielki Skok* [w:] E. Kajdański, *Chiny. Leksykon*, Warszawa 2005, s. 148–149, 303.

⁵ W latach 1949–1976 Zhou Enlai pełnił funkcję premiera Chińskiej Republiki Ludowej. Do 1958 r. zajmował również stanowisko ministra spraw zagranicznych. Począwszy od 1956 r., został członkiem Stałego Komitetu Biura Politycznego, gdzie był zastępcą przewodniczącego Komitetu Centralnego KPCh. Szerzej zob. hasło *Zhou Enlai* [w:] E. Kajdański, *Chiny...*, s. 329–330.

⁶ Ye Jianying od 1955 r. pełnił funkcję dowódcy Chińskiej Armii Ludowo-Wyzwoleńczej. W 1966 r. został członkiem Biura Politycznego KPCh, zaś od 1973 r. – Stałego Komitetu Biura Politycznego. Po śmierci Mao Zedonga w 1976 r. skoncentrował swoje działania na walce z tzw. „Bandą Czworą”. W latach 1975–1978 pełnił funkcję ministra ds. obrony narodowej. W 1978 r. został przewodniczącym Stałego Komitetu Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych. Stanowisko to zajmował do 1983 r. Szerzej zob. hasło *Ye Jianying* [w:] *Encyclopaedia Britannica*, www.britannica.com (dostęp: 14.09.2016).

⁷ Deng Xiaoping jest uznawany za autora reform o charakterze gospodarczym wprowadzanych w Chińskiej Republice Ludowej. Zostały one zapoczątkowane w 1978 r. Przygotowany przez niego program jest określany jako polityka „otwarcia Chin na świat” bądź „otwartych drzwi”. Deng był nie tylko politykiem, lecz również strategiem wojskowym i mężem stanu. Doprowadził on do rehabilitacji osób, które podlegały represjom w czasach „rewolucji kulturalnej”. Podjął również decyzję o ich przywróceniu na stanowiska kierownicze. Do jego zasług należy

bowiem podstawą zjednoczenia państwa przy zachowaniu określonych odrębności. Wraz z utworzeniem specjalnych regionów administracyjnych nastąpiło ich silniejsze powiązanie z Chinami kontynentalnymi ze względu na współpracę o charakterze gospodarczym i handlowym. Celem nie było już tylko ponowne scalenie kraju, ale zapewnienie stabilności społecznej przy równoczesnym wspieraniu harmonijnych relacji pomiędzy obiema stronami⁸. Należy podkreślić, że polityka „jeden kraj, dwa systemy” wpisuje się w ideę budowy socjalizmu z chińską specyfiką, która została sformułowana przez Deng Xiaopinga podczas XII Zjazdu Komunistycznej Partii Chin 1 września 1982 r. Wówczas Deng podkreślił, że zadaniem koncepcji „jeden kraj, dwa systemy” jest skierowanie Chin na nową ścieżkę rozwoju, pokazanie ich nowego sposobu myślenia, jak również systematycznego wprowadzania innowacji. Zdaniem Denga prawidłowe funkcjonowanie tej zasady doprowadzi do osiągnięcia socjalizmu o chińskiej specyfice⁹.

Wdrożenie koncepcji „jeden kraj, dwa systemy” sprowadza się do przyznania specjalnym regionom administracyjnym znacznego stopnia autonomii w sprawowaniu władzy. Jedynie takie obszary, jak suwerenność, jedność czy integralność terytorialna, pozostają w gestii rządu centralnego. Jak podkreślał Deng Xiaoping, „budujemy socjalizm dostosowany do chińskich warunków, w ramach których było możliwe sformułowanie polityki »jeden kraj, dwa systemy« i możemy pozwolić na współistnienie dwóch różnych systemów”¹⁰. Chiny zdecydowały się na podążanie własną drogą, przyjmując innowacyjne rozwiązania. Jest to aktualnie obowiązująca interpretacja celów tej koncepcji.

O losach Makau decydowały łącznie cztery rundy rozmów, które rozpoczęły się 30 czerwca 1986 r., a dobiegły końca 23 marca 1987 r. Podczas prowadzonych rokowań zastanawiano się nad przyszłością Makau. Chiny kontynentalne były reprezentowane przez wiceministra spraw zagranicznych w osobie Zhou Nan, natomiast strona portugalska przez ambasadora akredytowanego przy ONZ – Rui Barbosa Medina. Wraz z zakończeniem ostatniej, czwartej rundy obie strony podpisały dokument przesądzający o charakterze prawnym Makau. Podpisanie tzw. Wspólnej deklaracji rządów Chińskiej Republiki Ludowej i Republiki Portugalii w sprawie

decentralizacja gospodarki. Od 1992 r. pełnił funkcję członka Stałego Komitetu Biura Politycznego KC KPCh, a także stał na czele Centralnej Komisji Wojskowej. Szerzej zob. hasło *Deng Xiaoping* [w:] E. Kajdański, *Chiny...*, s. 53–54; *Deng Xiaoping: Chiny na drodze reform w XXI wieku*, red. F. Kubicz-Andryszak, Toruń 2012, s. 7–12.

⁸ Zhou Yezhong, *On the Positioning of the “One Country, Two Systems” Theory*, „Academic Journal of One Country, Two Systems”, issue 3, s. 18–19.

⁹ Jeong Wan Chong, *The „One Country, Two Systems” Theory and the Special Administrative Region System: Expressions of the Contemporary Oriental Wisdom*, „Academic Journal of One Country, Two Systems” 2012, issue 2, s. 197.

¹⁰ Leng Tiexun, *The Special Administrative Region System Enhances the Distinctive Features of Socialism with Chinese Characteristics*, „Academic Journal of One Country, Two Systems”, issue 3, s. 88.

przyszłości Makau przez premierów obu stron nastąpiło w Pekinie 13 kwietnia 1987 r.¹¹ Podjęto wówczas już formalną decyzję, że powrót Makau do Chin kontynentalnych nastąpi w nocy z 19 na 20 grudnia 1999 r.

Rozwiązania przyjęte w Makau w znacznym stopniu były wzorowane na tych, które obowiązywały we wcześniej utworzonym Specjalnym Regionie Administracyjnym – Hongkongu¹². Różnice wynikały przede wszystkim z wagi i roli obu enklaw, a także z funkcjonowania w obu regionach odmiennych systemów prawnych. Hongkong będący byłą kolonią brytyjską przyjął system *common law*, natomiast Makau jako kolonia portugalska opierało się na modelu prawa kontynentalnego. Miało to dalekosiężne konsekwencje. Jedną z nich było przyznanie o wiele szerszej gwarancji ochrony praw człowieka w Makau niż w Hongkongu. Przyczyną takiego stanu było wzorowanie się w przypadku Makau na rozwiązaniach zaczerpniętych wprost z Konstytucji Republiki Portugalii uchwalonej 2 kwietnia 1976 r.¹³

Na uwagę zasługuje fakt, że zgodnie z art. 40 Konstytucji Specjalnego Regionu Administracyjnego ChRL Makau, uchwalonej dnia 31 marca 1993 r. przez Ogólnochińskie Zgromadzenie Przedstawicieli Ludowych ChRL, międzynarodowe paktów praw człowieka (Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 19 grudnia 1966 r. oraz Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z dnia 19 grudnia 1966 r.), a także międzynarodowe konwencje pracy pozostają utrzymane w mocy. Nader ważne dla ich implementacji było stwierdzenie, że powinna być ona dokonana w oparciu o uchwalone przez lokalne władze ustawy¹⁴.

Podstawy prawne funkcjonowania ombudsmana w Makau

Wśród mechanizmów pozasądowych reagowania na nadużycia ze strony organów administracyjnych wyróżniamy prawo petycji, które zostało potwierdzone w ustawie zasadniczej Makau (na podstawie art. 50, 18, 71, 6) oraz złożenie skargi. Ten drugi rodzaj interwencji odbywa się za pomocą organu powołanego do ochrony

¹¹ Zob. Joint declaration of the Government of the People's Republic of China and The Government of the Republic of Portugal on the question of Macao, <http://bo.io.gov.mo> (dostęp: 30.06.2016).

¹² J. Rowiński, W. Jakóbiec, *System konstytucyjny i przedstawicielski Specjalnego Administracyjnego Regionu ChRL Makau*, Warszawa 2012, s. 21.

¹³ Zob. M. Łągiewska, Jan Rowiński, Wojciech Jakóbiec, *System konstytucyjny i przedstawicielski Specjalnego Administracyjnego Regionu ChRL Makau*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2012, „Gdańskie Studia Azji Wschodniej” 2016, z. 9, s. 179–181.

¹⁴ I.D.F. Mineiro, *The Role of the Ombudsman in Defending Human Rights [w:] One Country, Two Systems, Three Legal Orders – Perspectives of Evolution*, eds. J.C. Oliveira, P. Cardinal, Berlin 2009, s. 332.

praw i przysługujących obywatelom wolności. W tym przypadku mowa o rzeczniku praw obywatelskich¹⁵.

Specjalny Region Administracyjny Makau funkcjonujący w ramach Chińskiej Republiki Ludowej wykształcił instytucję ombudsmana, która była wzorowana na rozwiązaniach portugalskich. Początkowo 10 sierpnia 1990 r. utworzono Wysoką Komisję przeciwko Korupcji i Nieprawidłowościom Administracyjnym (High Commission Against Corruption and Administrative Illegality – ACCCIA), która funkcjonowała na mocy ustawy nr 11/90/M. Jednostka ta była bezpośrednią poprzedniczką Komisji przeciwko Korupcji (Commission Against Corruption – CCAC), która z kolei powstała w czasie, gdy Makau powróciło do Chińskiej Republiki Ludowej. Ponieważ na obszarze Makau przez wieki dominowały wpływy portugalskie, odegrało to istotną rolę w kształtowaniu się urzędu ombudsmana w tym rejonie¹⁶.

Strukturę organizacyjną Komisji przeciwko Korupcji reguluje rozporządzenie nr 3 z 2009 r.¹⁷, które wskazuje, że w jej skład wchodzi Gabinet Komisarza stojącego na czele Komisji, Biuro Antykorupcyjne, a także Biuro Ombudsmana (art. 4 SC Administrative Bylaw).

Szczegółowe zasady działania Komisji zostały uregulowane w ustawie o Komisji przeciwko Korupcji Specjalnego Regionu Administracyjnego Makau z dnia 26 marca 2012 r.¹⁸ W art. 2a ust. 1 ustawy zostały sprecyzowane zadania Komisji. Należą do nich: promocja działań ukierunkowanych na zapobieganie, dochodzenie przestępstw korupcyjnych dotyczących sektora publicznego oraz prywatnego, a także występowanie w charakterze ombudsmana. Rolą Komisji jest więc dbałość o niwelowanie poziomu korupcji, jak również ochrona i promocja praw człowieka, wolności przysługujących jednostce czy dbałość o ich interesy. Zadania ombudsmana sprowadzają się do podejmowania stosownych czynności, które dotyczą sfery administracji publicznej, a także osób prawnych czy spółek państwowych bądź podmiotów posiadających w większości kapitał państwowy (art. 2a ust. 2 CAC Law).

Komisja przeciwko Korupcji pełni tym samym dwojakie funkcje. Z jednej strony jest odpowiedzialna za podejmowanie działań zwalczających korupcję, z drugiej zaś pełni funkcję ombudsmana. Jednostka ta jest podmiotem autonomicznym,

¹⁵ P. Cardinal, *The Judicial Guarantees of Fundamental Rights in the Macau Legal System: A Parcours Under the Focus of Continuity and of Autonomy* [w:] *One Country, Two Systems...*, s. 260.

¹⁶ *In Search of a Future Path for Macao's Ombudsman System – A Comparative Study of Ombudsman Systems in Asia*, Macao 21st Century Legal Studies Association 2009, s. 52.

¹⁷ Organisation and Operation of the Service of the Commission against Corruption, Macao SAR Administrative Bylaw No. 3/2009 (dalej: SC Administrative Bylaw), www.ccac.org.mo (dostęp: 30.06.2016).

¹⁸ Organic Law of the Commission Against Corruption of the Macao Special Administrative Region z dnia 26 marca 2012 r. (dalej: CAC Law), www.ccac.org.mo (dostęp: 20.06.2016); Basic Law of the Macao Special Administrative Region of the People's Republic of China z dnia 31 marca 1993 r., <http://bo.io.gov.mo> (dostęp: 30.06.2016).

niezależnym. Komisarz podlega jedynie szefowi administracji¹⁹, co wynika bezpośrednio z treści art. 59 ustawy zasadniczej Makau²⁰.

Biuro Ombudsmana podejmuje stosowne prace w zakresie analizy wpływających skarg oraz procedowania nad tymi skargami, które dotyczą nieprawidłowości o charakterze administracyjnym. Jest ponadto odpowiedzialne za zbadanie okoliczności danej sprawy oraz sformułowanie stosownych rekomendacji dotyczących ułatwień w procedurach administracyjnych. Jego sugestie przyczyniają się do poprawy działań podejmowanych przez agencje rządowe oraz zapobiegania nieprawidłowościom czy oszustwom, których dopuszczają się pracownicy służby cywilnej (art. 22 ust. 1 SC Administrative Bylaw).

Działania związane z wykryciem przestępstw o charakterze kryminalnym i administracyjnym powinny być koordynowane jednocześnie przez dyrektora Biura Ombudsmana w porozumieniu z Biurem Antykorupcyjnym (art. 22 ust. 2 SC Administrative Bylaw). Oznacza to obowiązek współpracy dwóch jednostek funkcjonujących w ramach Komisji przeciwko Korupcji.

Pod względem administracyjnym Biuro Ombudsmana dzieli się na trzy kolejne jednostki. Wyróżniamy więc departament odpowiedzialny za prowadzenie dochodzeń w zakresie skarg administracyjnych (Administrative Complaints Investigation Department), Departament Kontroli (Inspection Department) oraz Komisję ds. Kontroli Technicznej (Technical Examination Committee) (art. 22 ust. 4 SC Administrative Bylaw).

Pierwszy z tych podmiotów przyjmuje skargi dotyczące nieprawidłowości o charakterze administracyjnym. Jest w związku z tym odpowiedzialny za formułowanie odpowiednich rekomendacji, które przekazuje komisarzowi. Ten z kolei kieruje je dalej do agencji czy jednostki dopuszczającej się naruszenia (zob. art. 23 SC Administrative Bylaw).

Departament Kontroli podejmuje natomiast działania, które koncentrują się na ułatwieniach w zakresie procedur administracyjnych, a także zapobieganiu nieprawidłowościom, korupcji czy oszustwom. Jego rola sprowadza się więc do monitorowania tychże nieprawidłowości oraz przygotowania w związku z takimi sytuacjami odpowiednich opinii czy raportów. W tym celu współpracuje z różnymi agencjami rządowymi przy opracowaniu wskazówek dotyczących tego, jak należy zapewnić transparentność działaniom takich organów. Tego typu czynności mają się bowiem przyczynić do zmniejszenia zjawiska korupcji. Departament ten oprócz wymienionych zadań jest także odpowiedzialny za wskazywanie niedoskonałości czy luk występujących w obowiązujących w Makau aktach prawnych. W tym zakresie przygotowuje on rekomendacje mówiące o tym, jak należy interpretować przepisy

¹⁹ Katalog kompetencji przysługujących szefowi administracji w Makau został enumeratywnie wskazany w art. 50 ustawy zasadniczej Makau.

²⁰ Zob. Commission Against Corruption, www.ccac.org.mo (dostęp: 30.06.2016).

prawne bądź wskazujące, że dany akt powinien być uchylony czy znolizowany. Przysługuje mu również kompetencja do składania propozycji w przedmiocie nowych aktów prawnych (art. 24 SC Administrative Bylaw).

Ostatnia z jednostek funkcjonujących w ramach Biura Ombudsmana – Komisja ds. Kontroli Technicznej ma uprawnienia do formułowania opinii w odniesieniu do skarg, które wpływają do Biura Rzecznika Praw Obywatelskich oraz przedstawienia raportów dotyczących tej problematyki (art. 26 SC Administrative Bylaw).

Na uwagę zasługuje również fakt, że począwszy od 1997 r., Komisja przeciwko Korupcji stała się członkiem Międzynarodowego Instytutu Ombudsmana (International Ombudsman Institute – IOI) oraz w maju 1998 r. dołączyła do Azjatyckiego Stowarzyszenia Ombudsmanów (Asian Ombudsman Association – AOA)²¹.

Działalność ombudsmana – wybrane *case studies*

Corocznie komisarz przeciwko korupcji jest zobowiązany do publikacji raportu z działalności podejmowanej w roku poprzednim przez Komisję przeciwko Korupcji. Jest on ogłaszany w oficjalnym publikatorze, tzw. Official Gazette of the Macao Special Administrative Region. Obowiązek taki wynika bezpośrednio z art. 15 CAC Law.

W 2015 r. Komisja przeciwko Korupcji łącznie prowadziła 482 sprawy dotyczące naruszeń o charakterze administracyjnym. Podmioty zwracały się do niej również w 673 przypadkach z prośbą o udzielenie konsultacji²². Najwięcej przypadków dotyczyło naruszeń w sektorze usług publicznych (dotyczących m.in. rekrutacji pracowników, dyscypliny pracy czy praw pracowniczych)²³. Poniżej zostaną przedstawione wybrane przykłady spraw będących przedmiotem procedowania Komisji, prezentowane w jej rocznych raportach.

W 2012 r. Komisja przeciwko Korupcji została poinformowana o aktach dyskryminacji, których dopuszczał się Instytut Studiów Turystycznych wobec osób będących nosicielami wirusowego zapalenia wątroby typu B (Hepatitis B). Chorzy nie mogli bowiem podjąć studiów licencjackich na kierunkach zarządzania hotelem, turystyki oraz z zakresu zarządzania sztuką kulinarną. Skarżący wskazał, że 7 lipca 2011 r. Biuro ds. Zdrowia wydało wytyczne, których celem było zapobieżenie dyskryminacji w stosunku do osób cierpiących na tę chorobę. W zaistniałej sytuacji Instytut Studiów Turystycznych rażąco nie dostosował się do tego zarządzenia, co skutkowało zwróceniem się do Komisji (w szczególności do funkcjonującego w jej ramach Biura Ombudsmana) z prośbą o podjęcie stosownych działań. Interwencja

²¹ *In Search of a Future...*, s. 78–79.

²² Annual Report of the Commission Against Corruption of Macao 2015 (dalej: Annual Report 2015), s. 28, www.cac.gov.mo (dostęp: 30.06.2016).

²³ *Ibidem*, s. 30.

odniosła pozytywny skutek, przyczyniając się do zmiany postawy Instytutu, który uchylił wspomniane ograniczenia²⁴. Przypadek ten wskazuje na należyte pełnienie powierzonych ombudsmanowi funkcji. Należy zauważyć, że przykład ten świadczy o autorytecie tego organu oraz dowodzi, że osoby dyskryminowane rzeczywiście mają się do kogo zwrócić w przypadku naruszania i pogwałcenia ich praw.

Komisja przeciwko Korupcji podejmowała również interwencje w zakresie spraw dotyczących ograniczenia możliwości nakładania kar. Sprawa dotyczyła skargi wniesionej przez prawych obywateli przeciwko jednostce odpowiedzialnej za kontrolę i zapobieganie paleniu, funkcjonującej w ramach Biura ds. Zdrowia (Tobacco Prevention and Control Office of the Health Bureau). Grzywny były nakładane na stałych mieszkańców, jak również turystów w związku z wykroczeniem polegającym na paleniu papierosów w miejscu publicznym. W toku postępowania Komisja przeciwko Korupcji ustaliła, że jednostka nie przekazywała żadnych spraw dotyczących uchylania się od obowiązku zapłaty grzywny za wskazane wykroczenie organowi ściągającemu takie należności. Biuro ds. Zdrowia pouczyło ją, podkreślając, że powinna kierować się stosownymi procedurami oraz działać zgodnie z obowiązującym prawem, co poskutkowało wysłaniem odpowiednich pism wzywających obywateli do uiszczenia zaległych grzywien. Jednocześnie Komisja przeciwko Korupcji przeanalizowała stosowne przepisy i zwróciła uwagę, że zgodnie z art. 7 § 1 dekretu z mocą ustawy zatytułowanego „Zasady ogólne oraz procedury w zakresie nielegalnych aktów administracyjnych” obowiązuje dwuletni okres ścigania przestępstwa od daty jego popełnienia. Po tym czasie ulega ono przedawnieniu²⁵. Również w tym przypadku Komisja wnikliwie przeanalizowała sprawę i prawidłowo podjęła działania w obronie praw obywateli. Sprawa dotyczyła nie tyle dyskryminacji, ile należytego egzekwowania nałożonych grzywien oraz równego ich ściągania. Niedopuszczalna jest bowiem sytuacja, że wobec niektórych obywateli prawo jest stosowane, a wobec innych nie. W szczególności niepokojący jest fakt, że dzieje się to za przyzwoleniem władzy i odpowiednich organów administracyjnych. Podjęte działania były jak najbardziej słuszne. W tym przypadku należy również pozytywnie ocenić działalność kontrolną ombudsmana.

Inny przykład dotyczy etyki wykonywania zawodu. Jesienią 2013 r. Komisja otrzymała skargę na lekarza zatrudnionego w szpitalu Conde de S. Januário oraz farmaceutę. Lekarz podczas wykonywania swojej pracy zapisał dziecku skarżącego niewłaściwy lek (antybiotyk). Farmaceuta zaś, wydając lek, nie zauważył, że nastąpiła pomyłka. Na polecenie Komisji sprawą zajęło się Biuro ds. Zdrowia, które po zbadaniu tego przypadku przyznało, że miał miejsce błąd w sztuce lekarskiej.

²⁴ Annual Report of the Commission Against Corruption of Macao 2012, s. 57–58, www.ccac.gov.mo (dostęp: 6.07.2016).

²⁵ Annual Report of the Commission Against Corruption of Macao 2013, s. 85–86, www.ccac.gov.mo (dostęp: 6.07.2016).

Zdaniem Komisji przeprowadzenie dotychczasowego dochodzenia w sprawie oraz ujawnienie związanych z tym nieprawidłowości powinno być podstawą podjęcia dalszych czynności o charakterze dyscyplinarnym (stosownie do treści art. 357 § 2 w zw. z art. 281 ustawy o personelu w administracji publicznej Makau). Komisja przytoczyła również przepisy ustawy o karierze medycznej, które w art. 11 wskazują, że „lekarze są zobowiązani do wykonywania swojego zawodu, dbając o zdrowie pacjentów i wspólnoty”, jak również „powinni wykonywać swoje obowiązki z zapałem i starannością”. Analogiczne przepisy zostały sformułowane w stosunku do farmaceutów. W tym przypadku ma zastosowanie art. 3 ustawy o karierze farmaceutów i starszych pracowników zdrowia. Z uwagi na fakt, że w obu wymienionych przypadkach nie zostały podjęte przez Biuro ds. Zdrowia żadne działania o charakterze dyscyplinarnym, mieliśmy do czynienia z nieprawidłowością administracyjną. Nie uszło to uwadze Komisji, która przedstawiła swoją opinię i tym samym przyczyniła się do podjęcia przez Biuro ds. Zdrowia czynności dyscyplinarnych²⁶.

Komisja przeciwko Korupcji interweniowała również w przypadkach nadużyć w zakresie praw pracowniczych. Taka sytuacja miała miejsce w maju 2012 r., kiedy do Komisji trafiła skarga dotycząca nadgodzin (maksymalna dopuszczalna liczba nadgodzin w przypadku lekarzy zatrudnionych w szpitalu Conde de S. Januário wynosi 72 godziny miesięcznie). Lekarze znacząco przekraczają normy nadgodzin pracy, natomiast nie otrzymują w zamian żadnej formy rekompensaty. Zgłaszali ten problem stosownym władzom szpitala, niemniej jednak działania te nie przyniosły żadnych skutków. Komisja, chcąc przeprowadzić konfrontację obu stron, zwróciła się do Biura ds. Zdrowia, ale nie uzyskała żadnej odpowiedzi. W wyniku dalszej analizy sprawy ujawniono, że pomiędzy szpitalem a jego pracownikami zostało zawarte porozumienie, zgodnie z którym w przypadku nadgodzin nie jest przewidziana żadna rekompensata. Taka sytuacja jest niedopuszczalna. Szpital sam podjął stosowne czynności, aby więcej jego pracownicy nie byli zmuszani do nadgodzin i aby przysługiwał im odpowiedni czas odpoczynku (przerwa od pracy). Przyznał im ponadto należyte zadośćuczynienie²⁷.

Podobna sytuacja miała miejsce w 2015 r., kiedy ze skargą do Komisji zwrócili się pracownicy Rządowego Biura Turystyki w Makau, które zmuszało ich do nadgodzin, nie oferując w zamian żadnej rekompensaty. Biuro w odpowiedzi na interwencję Komisji wskazało, że w takim przypadku przysługuje pracownikom odpowiednia rekompensata, natomiast niektórzy z nich nie złożyli odpowiedniego formularza o swoich nadgodzinach i wobec nich nie jest możliwe podjęcie dalszej procedury w zakresie jej wypłaty. Stosownie do przepisów ustawy o personelu w administracji publicznej w Makau wydanie polecenia służbowego przez przełożonego

²⁶ Annual Report of the Commission Against Corruption of Macao 2014, s. 54–55, www.ccac.gov.mo (dostęp: 6.07.2016).

²⁷ *Ibidem*, s. 87–89.

do wykonania pracy określonego rodzaju, które skutkuje nadgodzinami, stanowi wystarczający powód wypłacenia stosownej rekompensaty. W takim przypadku nie są wymagane dalsze czynności ze strony pracownika, polegające na obowiązku wypełnienia i złożenia stosownego formularza aplikacyjnego. Komisja przeanalizowała sprawę i zaleciła, aby Biuro wypłaciło stosowne rekompensaty²⁸.

Ocena wolności oraz praw osobistych i politycznych na tle raportów międzynarodowych

Przedstawione przykłady funkcjonowania instytucji ombudsmana koncentrują się wokół praw społecznych i ekonomicznych, pomijając tym samym kwestie związane z prawami osobistymi i politycznymi. Poniżej zostanie przedstawiona analiza wspomnianych zagadnień na podstawie raportów oraz rekomendacji sformułowanych przez tzw. ciała traktatowe (*treaty bodies*), działające w ramach Biura Wysokiego Komisarza Narodów Zjednoczonych ds. Praw Człowieka. Wywód będzie uzupełniony informacjami skompilowanymi w ramach raportów przygotowanych przez Departament Stanu USA oraz Amnesty International, które corocznie publikują zestawienie na temat stanu poszanowania praw człowieka, wskazując nadużycia z nim związane.

Komitet Praw Człowieka, oceniając poziom ochrony praw człowieka, podniósł zarzut, że w Makau nie funkcjonuje w pełni niezależny organ, którego zadaniem byłaby promocja oraz poszanowanie praw człowieka. Podkreślił, że funkcjonujący w tym Specjalnym Regionie Administracyjnym organ w postaci Komisji przeciwko Korupcji realizuje dwa rodzaje zadań. Po pierwsze, przeciwdziała nadużyciom ze strony organów administracji publicznej w postaci przyjmowania korzyści majątkowych. Po wtóre zaś, posiada wyspecjalizowany urząd ombudsmana. Obawy ze strony Komitetu Praw Człowieka dotyczyły przede wszystkim takich kwestii, jak brak informacji wskazujących na efektywność działania tego organu, możliwość rozpoznawania indywidualnych skarg czy powzięcie stosownych środków umożliwiających uzyskanie odszkodowania za naruszenie praw obywateli. Kolejnym mankamentem wspomnianej instytucji jest fakt, że na stanowisko ombudsmana powołuje szef administracji, co może przyczynić się do naruszenia niezależności tego organu²⁹. Komitet sformułował na tej podstawie rekomendację, aby powołana instytucja działała zgodnie z wytycznymi określonymi w zasadach paryskich³⁰. Przepisy te zostały uchwalone na mocy rezolucji Zgromadzenia Ogólnego ONZ

²⁸ Annual Report 2015, s. 43–44.

²⁹ Human Rights Committee Report (CCPR/C/CHN-MAC/CO/1), Human Rights Office of the High Commissioner, s. 3.

³⁰ Committee on Economic, Social and Cultural Rights Report (E/C.12/CHN/CO/2), Human Rights Office of the High Commissioner, s. 16.

nr 48/124 z dnia 29 grudnia 1993 r. Zawierają one obowiązki krajowych instytucji ochrony praw człowieka oraz wskazują na konieczność, aby funkcjonowały one w sposób niezależny i bezstronny. Pojęcia te odnoszą się nie tylko do wymiaru instytucjonalnego i funkcjonalnego ombudsmána, lecz także do aspektu finansowego³¹.

Problemem w odniesieniu do poszanowania praw człowieka w Specjalnym Regionie Administracyjnym Makau jest niski poziom świadomości wśród sędziów w zakresie zasad stworzonych na mocy międzynarodowych paktów praw człowieka. Dlatego zdaniem Komitetu Praw Człowieka powinny być sformułowane jednolite standardy, dzięki którym sądy wiedziałyby, w jaki sposób właściwie stosować przepisy aktów międzynarodowych. Jednocześnie została podniesiona kwestia zapewnienia obywatelom stosownych odszkodowań w związku z naruszeniem ich praw, które zostały im przyznane i zagwarantowane na podstawie traktatów międzynarodowych³².

Nader istotnym zarzutem skierowanym przeciwko władzom Makau jest brak zapewnienia powszechnych oraz równych wyborów. W tym Specjalnym Regionie Administracyjnym przyjęto bowiem rozwiązanie, zgodnie z którym szef administracji na mocy znowelizowanej w 2012 r. ustawy dotyczącej jego wyboru (*Lei Eleitoral para o Chefe do Executivo* z dnia 29 sierpnia 2012 r.) jest wybierany przez kolegium elektorskie liczące od 300 do 400 osób. Taki sposób przeprowadzenia wyborów został przyjęty 29 lutego 2013 r. przez Stały Komitet Biura Politycznego Komunistycznej Partii Chin³³. Ograniczenie liczby wyborców tylko do selektywnie wybranej grupy przedstawicieli całej lokalnej społeczności pozostaje natomiast w sprzeczności z art. 25 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Zgodnie z tym przepisem każdemu obywatelowi przysługuje prawo uczestniczenia w kierowaniu sprawami publicznymi, korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego, jak również prawo dostępu do służby cywilnej³⁴. W przypadku Makau wskazane wyżej zasady zostały pogwałcone. Tego typu rozwiązanie spotkało się z krytyką ze strony Komitetu Praw Człowieka, który sformułował wobec władz regionu postulat, aby wprowadziły zasadę powszechnych i równych wyborów dla wszystkich obywateli³⁵. Analogiczne stanowisko zostało wyrażone w raporcie Departamentu Stanu USA, który wskazał, że w Makau są ograniczane prawa stałych mieszkańców do zmiany rządu, jak również nie funkcjonują powszechne wybory. Jedynie niewielki odsetek populacji tego regionu jest uprawniony do głosowania w wyborach na szefa administracji.

W 2014 r. powołano specjalne kolegium elektorskie, w skład którego wchodziło 400 wyborców – 344 spośród nich reprezentowało cztery sektory społeczne Makau,

³¹ Strona internetowa Rzecznika Praw Obywatelskich, www.rpo.gov.pl (dostęp: 14.09.2016).

³² Human Rights Committee Report..., s. 2.

³³ Raport roczny Amnesty International 2013. Sytuacja praw człowieka na świecie, s. 24.

³⁴ *Międzynarodony Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z dnia 16 grudnia 1966 roku* [w:] A. Przyborowska-Klimczak, *Prawo międzynarodowe publiczne. Wybór dokumentów*, Lublin 2008, s. 146.

³⁵ Human Rights Committee Report..., s. 3.

pozostała zaś liczba 56 członków tego zgromadzenia była przedstawicielami powołanymi przez władze tego Specjalnego Regionu Administracyjnego, jak również deputowanymi Ogólnochińskiego Zgromadzenia Przedstawicieli Ludowych oraz Chińskiej Ludowej Politycznej Konferencji Konsultatywnej (Chinese People's Political Consultative Conference). Tytułem przykładu, w sierpniu 2014 r. odbyły się wybory na stanowisko szefa administracji, w których większością 97% oddanych głosów ponownie został wybrany na to stanowisko Fernando Chui Sai-On³⁶.

Innym przykładem niewypełnienia wszystkich wytycznych wskazanych w aktach międzynarodowych jest brak równego traktowania kobiet i mężczyzn. W Makau istnieje duża dysproporcja w wysokości uzyskiwanego wynagrodzenia pomiędzy przedstawicielami obu grup, zwłaszcza w sektorze prywatnym. Wychodząc naprzeciw temu problemowi, Komitet Praw Człowieka zalecił, aby władze regionu odpowiedzialne za politykę płacową powzięły stosowne środki mające na celu zniwelowanie występującej nadmiernej różnicy pomiędzy wynagrodzeniem otrzymywanym przez kobiety i mężczyzn³⁷.

Wolność słowa oraz prasy jest gwarantowana w art. 27 ustawy zasadniczej Makau³⁸. W art. 23 tego aktu prawnego zostały zakazane działania prowadzące do zdrady, secesji czy próby obalenia rządu centralnego Chińskiej Republiki Ludowej. Ujawnienie tajemnicy państwowej również jest przestępstwem. Przygotowanie do wyżej wymienionych czynów podlega odpowiedzialności karnej³⁹. Szczegółowe regulacje znajdują się w ustawie nr 2 z 2009 r., która wskazuje rodzaj odpowiedzialności karnej w związku z popełnieniem przestępstwa m.in. godzącego zarówno w bezpieczeństwo, jak i w integralność terytorialną Chińskiej Republiki Ludowej⁴⁰.

Również wolność słowa w pewnym aspekcie została zakwestionowana przez Komitet Praw Człowieka. Organ ten wskazał bowiem, że dziennikarze oraz aktywiści społeczni nie korzystają z pełnej swobody wypowiedzi w mediach publicznych. W szczególności krytyce został poddany zabieg samocenzury mediów. Zdaniem Komitetu Makau nie powinno stosować restrykcji wobec dziennikarzy z zagranicy, powołując się na przepisy ustawy o bezpieczeństwie wewnętrznym. Wyrażanie niepochlebnych opinii nie powinno być przedmiotem odpowiedzialności karnej. Tego typu rozwiązanie mogłoby mieć zastosowanie tylko w wyjątkowo poważnych spra-

³⁶ China. Country Reports on Human Rights Practices for 2015, United States Department of State, s. 132 (dalej: China. Country Reports 2015).

³⁷ Human Rights Committee Report..., s. 3; UN Document (A/HRC/WG.6/17/CHN/2), s. 12.

³⁸ W artykule tym została zagwarantowana, oprócz wolności słowa, prasy i publikacji, także wolność zgromadzeń i zrzeszania się oraz prawo udziału w paradach i demonstracjach. Stałym mieszkańcom Makau przysługuje jednocześnie prawo do strajku. Zob. art. 27 Basic Law.

³⁹ China. Country Reports on Human Rights Practices for 2013, United States Department of State, s. 140 (dalej: China. Country Reports 2013).

⁴⁰ Lei relativa à defesa da segurança do Estado, <http://bo.io.gov.mo> (dostęp: 15.09.2016).

wach⁴¹. Zgodnie z raportem przygotowanym przez Amnesty International w 2014 r. pracownicy uczelni wyższych, którzy wykazywali poglądy o charakterze prodemokratycznym, spotkali się z prześladowaniem. Amnesty International przytoczyło historię wykładowcy Uniwersytetu w Makau – Billa Chou Kwok-pinga, który pełnił równocześnie funkcję wicelidera prodemokratycznego ruchu. Profesor ten został zawieszony w wykonywaniu dotychczasowych czynności z uwagi na fakt, że zdaniem władz regionu podczas prowadzonych zajęć dydaktycznych narzucał swoim studentom własne poglądy polityczne. W sprawie toczyło się dochodzenie, po którego zakończeniu wykładowcy nie została przedłużona umowa o pracę⁴².

Odmienne ta kwestia została przedstawiona w raporcie opracowanym przez Departament Stanu USA, który wskazał, że wolność mediów jest przestrzegana. Innym aspektem jest natomiast subsydiowanie przez władze regionu większych wydawnictw gazet, które w zamierzony przez nie sposób przedstawiają politykę Chin kontynentalnych w odniesieniu do bardziej delikatnych materii. Mowa w szczególności o niepodległości Tajwanu. Media pozostają jednakże wolne, niezależne w formułowaniu krytycznych wypowiedzi odnośnie do władz Makau. Wspomniany aspekt samocenzury względem krytyki polityki prowadzonej przez władze centralne Chin kontynentalnych wiąże się z obawą, że lokalny rząd ograniczy finansowanie tych wydawnictw. W tym przypadku przyjęto rozwiązanie, zgodnie z którym zostały powołane przez Makau oraz rząd centralny osoby odpowiedzialne za pełnienie funkcji doradczych czy udzielanie konsultacji. Ich główne zadanie sprowadza się natomiast do obowiązku stosowania samocenzury w mediach. W 2015 r. odnotowano jeden przypadek, kiedy policja w Makau odmówiła dwóm dziennikarzom z Hongkongu przekroczenia granicy, uznając, że mogą oni swoim postępowaniem zagrażać stabilności bezpieczeństwa publicznego. Celem tych osób było przygotowanie reportażu na temat demonstracji z okazji Święta Pracy⁴³.

W Makau władze regionu nie stosują żadnej formy ograniczeń w dostępie do stron internetowych. Nie mają też miejsca działania polegające na cenzurze publikowanych w Internecie treści. Stali mieszkańcy mają tym samym dostęp bez trudnień do takich portali społecznościowych, jak Twitter czy Facebook⁴⁴.

Pewne zastrzeżenie budzi wolność zgromadzeń w Makau. Formalnie jest ona potwierdzona w art. 27 ustawy zasadniczej Makau. Komitet Praw Człowieka zauważył natomiast, że w kodeksie karnym obowiązującym w tym Specjalnym Regionie Administracyjnym zostało spenalizowane przestępstwo polegające na nakłanianiu do kolektywnego nieposłuszeństwa wobec porządku publicznego bądź prawa, które ma na celu zniszczenie, zmianę bądź obalenie dotychczas ustanowionego

⁴¹ Human Rights Committee Report..., s. 4–5.

⁴² Raport Roczny Amnesty International 2014/15. Sytuacja praw człowieka na świecie, s. 54.

⁴³ China. Country Reports 2015, s. 129–130.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 130.

systemu politycznego, gospodarczego czy społecznego. Jednocześnie wskazany czyn zabroniony wiąże się z rozpowszechnianiem fałszywych czy demagogicznych informacji, które swoją formą mogą przyczynić się do zaniepokojenia mieszkańców tego regionu. Z krytyką spotkały się również działania policji polegające na nagrywaniu osób uczestniczących w demonstracjach, aby powstrzymać ich tym samym od publicznego wyrażania swojego niezadowolenia. Zdaniem Komitetu Praw Człowieka Makau powinno powziąć odpowiednie środki, aby wolność zgromadzeń wynikająca wprost z art. 21 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych była respektowana⁴⁵.

Amnesty International w swoim zestawieniu o sytuacji praw człowieka podkreśliło, że w 2013 r. podczas pokojowych demonstracji z okazji Święta Pracy (1 maja) doszło do interwencji ze strony policji. W pochodzie brali udział ubrani w czarne koszulki dziennikarze, którzy wyrażali swoje niezadowolenie z powodu stosowanej przez media publiczne w Makau samocenzury⁴⁶. Departament Stanu USA w raporcie na temat sytuacji praw człowieka w 2013 r. wskazał, że wolność zgromadzeń jest zagwarantowana prawnie. Istnieje obowiązek zgłoszenia władzom regionu planowanej demonstracji, ale nie wymaga ona uzyskania żadnej zgody. W przypadku, gdy w jakikolwiek sposób władze utrudniają obywatelom korzystanie z przysługującego im prawa zgromadzeń, istnieje możliwość skierowania sprawy na drogę postępowania sądowego. Jak podkreśla Departament Stanu USA, w takiej sytuacji sądy orzekają zazwyczaj na korzyść osób ubiegających się o zorganizowanie demonstracji.

W czerwcu 2013 r. sześciu demonstrantów zostało tymczasowo aresztowanych przez funkcjonariuszy policji. Osoby te krytykowały jednego z czołowych urzędników Specjalnego Regionu Administracyjnego Makau. Sprawa była przedmiotem postępowania przed Sądem Ostatniej Instancji, który orzekł, że funkcjonariusze policji podjęli niewłaściwe wobec demonstrantów działania. Jednocześnie, w tym samym roku, w dniu 4 czerwca został zorganizowany pochód upamiętniający rocznicę wydarzeń na placu Tian'anmen. Uczestniczyło w nim ponad 500 osób⁴⁷.

Inny przykład dotyczy 2014 r., kiedy nastąpiło zatrzymanie pięciu aktywistów usiłujących zorganizować referendum obywatelskie w sprawie zasad wyboru szefa administracji Makau. Zostali oni jednak zwolnieni i nie postawiono im żadnych zarzutów. W dniu 25 maja tego samego roku 20 tys. stałych mieszkańców Makau protestowało przeciwko proponowanym zmianom w prawach emerytalnych, jak również przyznaniu immunitetów wyższym urzędnikom. Jak podaje Departament Stanu USA, była to najliczniejsza pokojowa manifestacja zorganizowana od chwili powrotu Makau do Chin kontynentalnych. W tym samym roku odbyły się również

⁴⁵ Human Rights Committee Report..., s. 5.

⁴⁶ Raport Roczny Amnest International 2013..., s. 24.

⁴⁷ China. Country Reports 2013, s. 142.

uroczystości z okazji 25-lecia masakry na placu Tian'anmen. W pochodzie wzięły udział ponad 2 tys. uczestników⁴⁸. Departament Stanu USA w raporcie z 2015 r. nie podniósł zastrzeżeń wobec wolności zgromadzeń, uznając tym samym, że jest ona powszechnie przestrzegana przez władze regionu⁴⁹.

Podsumowanie

Urząd ombudsmana jest niezwykle ważną instytucją, mającą na celu ochronę praw i wolności obywateli. Jego prawidłowe funkcjonowanie stanowi gwarancję przestrzegania praw człowieka oraz przyczynia się do wzmocnienia autorytetu prawa. W Makau, Specjalnym Regionie Administracyjnym ChRL, organ ten działa w ramach Komisji przeciwko Korupcji. To właśnie do tej instytucji są kierowane wszelkie skargi pod adresem organów administracji państwowej. Analiza przedstawionych przykładów skompilowanych w ramach raportu Biura Ombudsmana Makau prowadzi do wniosku, że instytucja ta spełnia coraz to bardziej doniosłą prawnie funkcję. Pozostaje jeszcze wiele wyzwań przed nią. W szczególności na uwagę zasługuje zapewnienie większego poszanowania praw osobistych i politycznych. Niezbędne jest podejmowanie dalszych działań, aby urzeczywistnić funkcjonowanie tak fundamentalnych zasad, jak równe i powszechne wybory czy wolność słowa.

SUMMARY

THE OMBUDSMAN IN MACAU

An ombudsman is a very important institution which protects citizen's rights and freedoms. The appropriate actions taken by this person guarantees the human rights' protection and contributes to the strengthening of the legal authority. An ombudsman in Macau (Special Administrative Region of the People's Republic of China) functions within the framework of the Commission Against Corruption. This institution receives complaints against the central government bodies. The article presents some cases examined by the ombudsman. The analysis of the above-mentioned examples presented in the ombudsman's report lead to the conclusion that this institution fulfils more significant legal functions. There are still some challenges behind this authority. Especially, the civil and political rights should be guaranteed. It is indispensable to undertake further activities in order to update such fundamental principles as the equal and universal suffrage and the freedom of speech.

⁴⁸ China. Country Reports on Human Rights Practices for 2014, United States Department of State, s. 136.

⁴⁹ China. Country Reports 2015, s. 131.